

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOSRPSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
ZAGREB, LIPANJ 1963. GODIŠTE X

SUGLASNIK S NAJVIŠE VARIJANATA

Ljudevit Jonke

Među pravopisnim i izgovornim problemima hrvatskosrpskoga književnog jezika prilično se ističe problem suglasnika *h*. S jedne strane čujemo da nije dobro pisati i izgovarati *hrđa, hrvač, nahuditi, hametice, hat, hambar*, nego da je pravilno bez *h*: *rđa, rvač, nauditi, ametice, at, ambar*. S druge strane slušamo da nije dobro *rpa, naraniti, kujna, snaja*, nego da treba govoriti i pisati *hrpa, nahraniti, kuhinja, snaha* i sl. Nadalje, na nekim našim trgovinama vidimo natpise duhan, a na drugima duvan; u jednim tekstovima čitamo o Savezu gluhih, a u drugima o Savezu gluvih; u jednim opet s suhom režimu, a u drugima o suvom režimu; čujemo nadalje da netko ima kihavicu, a drugdje da ima kijavicu itd. Sve je to prilično zapleteno, pa nužno traži potanje objašnjenje.

U starijem stadiju hrvatskosrpskog jezika suglasnik *h* je bio vrlo izražajan glas, kao i danas u Dubrovniku i u čakavskom narječju. Tvorio se tjesnacem govornih organa na stražnjem nepcu, bio je dakle stražnjonepčani ili velarni spirant, koji se u nauci bilježi *ch*. Izgovaralo se dakle *kruch, mucha, bucha, kichavica*. Ali nakon nekog vremena mjesto tvorbe toga suglasnika izmijenilo se, pa se danas na velikom području hrvatskosrpskog jezika suglasnik *h* tvori u grkljanu, sa suženim glasnim žicama, kao malo jači dah, pa velimo da je on danas grkljanski spirant, koji se u nauci bilježi *h*. Izgovor mu je dakle *kruh, muha, buha, kihavica*. Taj je izgovor artikulaciono dosta labav, pa se u nekim narodnim govorima takvo *h* prilično lako gubi. Ali to još nije sve: na mjesto izgubljenog suglasnika umeće se između dvaju samoglasnika suglasnik *v* ili *j*, pa mjesto *snaha* slušamo *snaja*, mjesto *kihavica* čujemo *kijavica*, mjesto *muha* govori se i piše *muva*, mjesto

duhan govori se i piše i *duvan*, mjesto *gluh* pojavljuje se i *gluv* i sl. Postavlja se sad pitanje što od toga ide u književni jezik, a što se smatra za neknjiževno:

Kad je Vuk Stefanović Karadžić na početku 19. stoljeća udarao temelje novijem književnom jeziku, on se posve poveo za onim narodnim govorima u kojima se suglasnik *h* nije izgovarao, pa u njegovu Rječniku godine 1818. čitamo *naraniti* mj. *nahraniti*, *ladan* mj. *hladan*, *rabar* mj. *hrabar*. Hrvatski pisci toga vremena pretežno su pisali *h* u takvim riječima, dakle: *nahraniti*, *hladan*, *hrabar*. Ali kad je Karadžić na svojim putovanjima po zapadnim krajevima uočio da se glas *h* jasno izgovara, odlučio je g. 1836. da taj glas uvede u književni jezik. Ali u potpunosti nije ga mogao ni on uvesti, jer su mnogi pisci, osobito istočni, zavoljeli izgovor i pisanje sa suglasnikom *v* ili *j* kao zamjenom za *h*, dakle *muva* mj. *muha*, *duvan* mj. *duhan*, *kujna* mj. *kuhinja*, *kijavica* mj. *kihavica*. Na zapadu je ostala i dalje navika da se *h* piše pretežno svagdje ondje gdje mu je po porijeklu mjesto. Izuzetak je učinjen samo pri onim riječima u kojima se varijanta sa *h* gotovo uopće i ne govori, pa je književno samo *buzdovan*, *aždaja*, *marva*, *zijeovati*, *promaja*, a ne *buzdohan*, *aždaha*, *marha*, *zijehati*, *promaha*, što se govori samo na malom prostoru.

Nadošavši na takvu situaciju, novi Pravopis iz 1960. pošao je u rješavanju toga pitanja za književni jezik srednjim putem. Jasno je naglasio osnovno načelo da se u književnom jeziku suglasnik *h* mora pisati i izgovarati gdje mu je po postanku mjesto, ali je ipak dopustio neke izuzetke. Ipak po ovom osnovnom načelu obuhvaćeno je oko 95% slučajeva u kojima se obavezno mora pisati *h* na cijelom području hrvatskosrpskog jezika. Takve su npr. riječi i oblici: *kuhinja*, *snaha*, *hrpa*, *nahraniti*, *kruh*, *hljeb*, *hvala*, *uhvatiti*, *bijah*, *bih*, *govorah*, *govorih* i sl.

U nekim slučajevima Pravopis je ostavio i dvostruke varijante, tj. i onu sa *h* i onu sa zamjenom *v* ili *j*. To je dopušteno samo u onih riječi koje su se i do pojave novog Pravopisa pojavljivale u književnom jeziku u dvjema varijantama. Ali i među njima se pravi mala razlika. Ako se koje od tih riječi upotrebljavaju u književnom jeziku nekih krajeva isključivo sa *h*, npr. *gluh*, *kihati*, a u književnom jeziku drugih krajeva isključivo sa *v* ili *j*, npr. *gluv*, *kijati*, tada je pravilan i jedan i drugi oblik, pa se to u pravopisnim priručnicima označuje ovako: *gluh* = *gluv*, *suh* = *suv*, *kuhati* = *kuvati*, *kihati* = *kijati*. Ako se pak ta zamjena sa *v* ili *j* ne upotrebljava isključivo, nego usporedno, tada se više preporučuje na čitavom jezičnom području oblik sa *h*, a to se u pravopisnim priručnicima označuje ovako: *uho*, *ali i uvo*; *muha*, *ali i muva*; *duhan*, *ali i duvan*; *pastuh*, *ali i pastuv*; *protuha*, *ali i protuva*. To znači da se pretpostavljaju takvi oblici sa *h* kao pravilniji.

U riječima pak u kojima je običnija zamjena sa *v* ili sa *j* na čitavom području hrvatskosrpskoga jezika i u hrvatskoj i u srpskoj književnosti, usvajaju se u književnom jeziku oblici sa zamjenom, dakle: *buzdovan, zije-vati, marva, aždaja, promaja, jendek*.

Primjenom ovakvih načela vrlo je zanimljiv odnos ijekavske riječi *lijeha*, koja znači isto što *gredica*, prema istoj toj ekavskoj riječi *leja*. U prvi mah nas obuzima čuđenje kad je čujemo, ali uskoro uvidamo da je to isti odnos kao i riječi *kihavica* prema *kijavica*. Razlika je povećana samo time što je u ijekavskom govoru prema starom glasu jatu -ije-, a u ekavskom govoru -e-, dakle ijekavski *lijeha*, a ekavski *leja*.

Ali time nije još iscrpena sva problematika suglasnika *h*. Kako je što-kavski glas *h* zapravo malo jači dah, nije čudo što se on na početku riječi gubi ako je dah slabiji, pa se pored pravilnoga *halapljiv, halapljivost, harlekin, hapsiti, hapšenik* izgovaraju bez glasa *h* riječi *alapljiv, alapljivost, arlekin, apsiti, apšenik*, ali to ne ide u književni jezik.

Ali baš po toj svojoj prirodi, ako je dah malo jači, može se čuti suglas-nik *h* na početku riječi i ondje gdje mu po etimologiji nema mjesta, npr. u riječima *hat, hametom, hametice, hambar, hrvati se, hrzati, hrđa, hrvač* i dr. Premda se tako u nekim govorima zaista govori, ipak to ne ide u knji-ževni jezik, pa je pravilno samo: *at, ametom, ametice, ambar, rvati se, rzati, rda, rvač* i sl.

Ima nekih stranih riječi koje se pojavljuju u dvjema varijantama, već prema tome da li se u njima *h* izgovara na velikom prostranstvu ili se gubi. Takve su riječi *istorija, historijski, historičar*, koje se izvorno izgovaraju sa *h*, ali na jednom dijelu hrvatskosrpskog jezičnog područja to se *h* gubi, pa te riječi glase u drugoj varijanti *istorija, istorijski, istoričar*. Tako je i prema grčkoj riječi *Homeros* nastalo na zapadu *Homer*, a na istoku *Omīr*, ali ta se druga varijanta već dosta dugo napustila, pa je u književnom jeziku uobičajeno samo *Homer*.

Kao što se iz prikazanog vidi, glas *h* u našem književnom jeziku vlada se vrlo raznoliko, baš zbog svoje labave artikulacije, pa zadaje piscu znatne teškoće. Ipak može se općenito reći da se *h* u svojem izvornom položaju mnogo bolje čuva na zapadu nego na istoku. Zapadni pisci i ne pišu *muva, buva, duvan, suv, gluv*, što je na istoku sasvim obično.

Sve dvostrukosti koje su priznate toliko su već uvriježene u našim dvjema jezičnim varijantama da bi se pokušaj izjednačivanja osjećao kao teškoća i nametanje. Tako se postupalo i u nekim drugim sličnim pitanjima. Previše promjena može književnom jeziku samo škoditi.

TEČAJ HRVATSKOSRPSKOG JEZIKA PO GLOBALNO- -STRUKTURALNOJ AUDIO - VIZUELNOJ METODI

Emma Leskovař i Krunoslav Pranjić

(Svršetak)

Odavno se već i jako dugo mislilo da je naučiti koji jezik isto što i usvojiti njegov rječnik, i to: što se više riječi nauči — to bolje. Zabluda! Jezik se ne uči tako da se povećava zbirka riječi, pogotovo ako one označavaju predmete i pojmove malo upotrebljavane. Učeniku je bolje predati makar i manja znanja, manja kvantitativno, ali takva koja će mu biti od neposredne koristi, koja mu mogu omogućiti da zahvati što više konkretnih situacija. Jer jezik je kompliciran instrumenat. I nadalje slikovito rečeno: jezik je klavir s desecima tisuća tipaka. No sve tipke nisu od iste koristi. I na pišaćem stroju ima tipaka kojima se stalno služimo; do njih treba da je pristup i lagan, i brz; tipke kojima se manje služimo mogu biti i udaljenije od prstiju. Među pedesetak ili više tisuća riječi nekog jezika samo ih je dvije do tri tisuće koje su bitne, temeljne. A većina je, doista, onih koje se manje upotrebljavaju ili koje se upotrebljavaju tek izuzetno. Slično odabiranje može se izvršiti i u gramatici: ima elemenata od prvotne važnosti, oni su temeljni, stalno se upotrebljavaju; drugi su specijalniji, iznijansirani. Shvatiti ih je teže, pa je potrebno postupno se pripremati da se njima ovlada. A elemente koje treba najprije uočiti treba metodički, rigorozno (nije pretjerano reći ni: znanstveno) odabirati. Međutim, kriterij pri tome odabiranju nije lakoća njihova savladavanja, nego njihova upotrebna vrijednost i frekvencija.

Početni hrvatskosrpski AV tečaj, kao i svi ostali tečajevi, izrađeni po opisivanoj metodi, zamišljen je i ostvaren u 50 vježbi od kojih prvih 25 sadrži govorne vježbe ili skeč, dok ostalih 25 obrađuju gramatički dio, ali tako da svakoj govornoj vježbi pripada odgovarajuća gramatička vježba. Dijalog, kao forma u kojoj se odvija govoreni jezik i sam život, postavljen je kao temelj za oba dijela. U prvom dijelu skeč nastoji da što vjernije prikaže cjelinu situacije. Ona će se odvijati kao i u životu, u razvoju, a ne u izoliranim rečenicama.

Drugi dio, gramatički mehanizam, iako obrađuje određene gramatičke jedinice, dijaloška ga forma uvijek drži na planu stvarnosti. Upravo se taj dijaloški način pokazao najprikladniji za posve prirodno savladavanje toga, inače najtežeg dijela pri učenju jezika. Evo i jedan primjer za ilustraciju:

prijatelj — Što kupuješ, Stanko?

Stanko — Kupujem ženi poklon.

prijatelj — Zašto kupuješ vazu? Ona već ima vazu za cvijeće.